

ЗДЕНКА ВАЛЕНТ БЕЛИЋ

СРБИ И КОНСТИТУИСАЊЕ СЛОВАЧКОГ НАРОДА

Слика Срба у делу Људовита Штура

САЖЕТАК: Људовит Штур је своја два најзначајнија дела којима је кодификовао словачки језик (*Nauka reči slovenskej*) и основно филозофско-естетско дело словачког романтизма (*O národných piesňach a poviedkach reči slovenskej*) посветио Србима. Прво дело патријарху Јосифу Рајачићу. У другом делу, посвећеном кнезу Михаилу Обреновићу, креирао је слику Срба преузету из српске епске народне поезије, као народа изузетних физичких, интелектуалних, етичких и естетских врлина и ова слика се дуго задржала у словачкој књижевности. Дело *Људовића Штура Књиџа о народним ѿесмама и ѿријоведкама славенским* превео је на српски језик Јован Бошковић (Нови Сад, 1857), али је посвету избацио, а ова чињеница – посвете и њеног изостављања из српског текста – у студијама о српско-словачким књижевним и културним везама није до сада констатована. Навођењем текста ове посвете, која је овде први пут преведена, наглашавамо значај подршке пружене од стране Срба словачком народу у тренутку његовог конституисања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српско-словачке књижевне везе, романтизам, Срби, Словаци, Људовит Штур, Михаилу Обреновић, компаративна књижевност, имагологија, слика, аутослика, хетерослика.

Слика Срба у делу Људовића Штура

У основном филозофско-естетском делу словачког романтизма *Људовића Штура Књиџа о народним ѿесмама и ѿријоведкама*

славенским¹, Људовит Штур је у народној уметности словенских народа, првенствено у песништву, анализирао јединствени словенски дух и креирао слику Словена (такође и Срба) чији ехо се дуго проносио кроз словачку књижевност.

Као основу словенске уметности одредио је словенски фолклор, који по његовом мишљењу има највише филозофске, етичке и естетске вредности у целокупној светској уметности. У овом делу делимично је описао форму словенске поезије, али је више пажње посветио мотивима који се јављају у народним песмама већине словенских народа користећи их као доказ својих тврдњи о истоврсном филозофско-етичком и естетском полазишту, а које је детаљно илустровао одломцима народних песама (или целим песмама) у изворној верзији не преведећи их на словачки језик, чиме је нагласио језичку и духовну блискост словенских народа.

Штур је дело завршио након неуспеха револуције (1848), у време Баховог апсолутизма, али је његова основа настала тридесетих година деветнаестог века у време Штуровог деловања на браτισлавском Евангеличком лицеју², када је заједно са студентима (од којих су трећину чинили Срби) сакупљао и анализирао народне песме. Написао га је у интенцијама Хегелове филозофије и Хердереове естетско-филозофске концепције, надовезујући се на идеју словенске узајамности Јана Колара (1793–1852). Индиректни подстицај за настанак овог дела било је и целокупно интересовање европске књижевне јавности за балкански фолклор у 18. и 19. веку, што се испољило у виду повећаног присуства балканских мотива у енглеској, немачкој и француској књижевности, као и у имитирању форме српске епске поезије, односно десетерца, што је била својеверсна европска „књижевна мода” тог времена.

У уводу дела Штур наводи сакупљаче народне књижевности, односно изворе које је користио, а међу којима се налази и Вук Стефановић Караџић. Као један од изворника за студију користио је збирку *Српске народне њесме* (књига прва, друга, трећа, у Бечу, 1841).

Дело је написао на словачком језику, али је оно најпре објављено на чешком, где су у то време биле повољније прилике, тако

---

¹ *Људевита Штура Књига о народним њесмама и ѡријовейкама славенскимъ*. Съ чешкога превоа Јованъ Бошковићъ. У Новомъ Саду, у печатњи Д-ра Данија Медаковића, 1857.

² На Евангеличком лицеју у Братислави од 1803. године постојала је Катедра језика и књижевности чехословачке, коју је водио професор Јурај Палкович. Штур је био његов неплаћени заменик у школској 1836/1837. години. Евангелички лицеј у Братислави био је једина евангеличка школа у Угарској са таквом катедром. Године 1829. основано је Друштво чехословачко и Штур је постао његов председник 1835. У том периоду одиграо се и чувени излазак на тврђаву Девин, на ком је група студената окупљена око Штура положила заклетву да ће се борити за народ и више циљеве.

да га је уз преводилачку помоћ свог пријатеља Јана Калинчјака објавио под називом *O národních písniach a pověstech plemen slovanských*.³ Имао је амбицију да се дело преведе на све словенске језике, али је његов наум тек делимично реализован. Немачки превод излазио је у наставцима у часопису *Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft* у Лајпцигу 1853. године под називом *Ueber die Volkslieder und Volkssagen der slawischen Stämme*. На српски језик га је са чешког превео Јован Бошковић. Превод је објављен у Новом Саду 1857. године у издању штампарије Данила Медаковића. На руском језику је превод почео да излази 1866. године у зборнику *Семјанаја библиоџека*. На словачком језику први пут је објављено тек 1932. године у Мартину, у издању Матице словачке.

Људовит Штур (1815–1856), водећа личност словачког националног препорода, кодификатор словачког књижевног језика (око 1843), један од водећих учесника словачког устанка (1848–1849), формирао је филозофско-естетске принципе словачког књижевног романтизма. На основу значаја који је имао у словачкој науци, књижевности и култури и присног односа према српском народу, можемо да тврдимо да је кључно утицао на типологију слике Срба у словачкој књижевности у 19. веку.

О Штуровом односу према Србима сведочи и његов пријатељски однос са српским кнезом Михаилом Обреновићем (1823–1868), као и са патријархом Јосифом Рајачићем (1785–1861), којима је посветио своја два главна, уједно капитална дела, и то лингвистичку публикацију којом је кодификовао словачки језик *Nauka reči slovenskej* (1846) и главно филозофско-естетско дело које је формирало књижевност словачког романтизма *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských* (1853). Пошто је реч о капиталним делима, којима се конституисао словачки народ, која су посвећена Србима и чије настајање су финансијски подржали Срби, дозволили смо себи да управо ову чињеницу истакнемо у наслову текста.

Штур је веровао да Словени имају не само заједничко порекло него и јединствени национални дух. Посветио је овој тези ово дело, у чијем закључку пише:

Све то нисе постало случајно, нити је узаймне позајмљено него се тако збыло надахнућемъ еднога истога духа у наше песме. Изъ свега тога може се најясније видети, да народъ нашъ у свима својимъ племенима еднимъ духомъ дише, еднако мисли и еднако живи.⁴

³ *O národních písniach a pověstech plemen slovanských*. Od Ľudevíta Štúra. Spisů muzejních číslo XLVI. V Praze 1853. V kommissi u Františka Řivnáče.

⁴ Људовит Штур, *Људевитџа Шџура Књиџа о народнимъ џесмама и џриџовейџкама славенскимъ*. Съ чешкога превео Јованџ Бошковићџ. У Новомџ Саду,

Штур је одржавао интензивне односе са свим словенским народима, и то са Чесима, Пољацима, Лужичким Србима, Хрватима, а првенствено са Србима. Лично се познавао и дописивао са бројним значајним представницима српског и хрватског националног покрета. Контактирао је са Београдом, Новим Садом, Сремским Карловцима, Загребом, са Србима и Хрватима у Бечу, Вуком, кнезом Михаилом, Јанком Драшковићем, Људевитом Гајем, Станком Вразом, Никанором Грујићем, Теодором Павловићем, Јованом Бошковићем, Јованом Хаџићем и другим културним, политичким и друштвеним посленицима.

О пионирском значају Штуровог дела, о осталим песницима Штурове школе, као и о учесталости српских мотива у словачкој књижевности писао је Јан Кмећ у делу *Југословенско-словачке славистиичке везе*:

А тада је одједном... било јасно да су се као нова појава (мада у складу са Штуровим естетским постулатима) појавили југословенски мотиви у словачкој књижевности, које су штуровски писци, заједно са својим визијама и надама у боља времена, уткали у своје дело... Ови мотиви су се (заједно са целокупним идејно-естетским порукама) стално репродуковали у новим издањима дела словачких романтичара чак до данас, а у периоду реализма били су још изразитији, пошто је пионирска збирка словачког реализма написана на југословенске теме а најбољи роман словачког реализма обрађује искључиво југословенску средину и материјал.⁵

Слика Срба у евројској књижевности у 18. и 19. веку

Интересовање за балкански фолклор и стваралаштво народа који на њему живе већ од 17. века није карактеристична појава само за словачку књижевност, него је у Европи у то време имала шире размере. О мотивима балканског фолклора у европским књижевностима писала је Весна Голдсворти⁶, која је као почетак овог периода означила књигу венецијанског писца Алберта Фортиса

у печатњи Д-ра Данија Медаковића, 1857, 173. Дигитална БМС, доступно на: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/3993> (преузето: 07. 02. 2018). („Све ово се није догодило случајно, нити је узајамно позајмљено, него се тако збило надахнућем једнога истог духа у наше песме. Из свега тога може се најјасније видети да народ наш у свим својим племенима једним духом дише, једнако мисли и једнако живи.”)

⁵ Јан Кмећ, *Југословенско-словачке славистиичке везе*, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад 1987, 339.

⁶ Весна Голдсворти, *Измишљање Руријаније*, прев. Владимир Игњатовић и Срђан Симоновић, Геопоетика, Београд 2000.

(1741–1803) *Пуџи њо Далмацији*⁷ из 1774, која је преведена на енглески језик већ 1778. године.⁸ У овој књизи описани су обичаји балканског становништва и у њој је била први пут објављена (заједно са преводом на италијански језик) балада *Хасанаџиница*, која је убрзо постала популарна у читавој Европи. Гете ју је превео на немачки језик само три године након тога (1777), а Проспер Мериме и Жерар де Нервал (заједно са шеснаест других преводилаца) на француски језик.⁹ Поему је на енглески језик превео Волтер Скот у периоду између 1794. и 1799. године.

Подстакнути интересовањем из иностранства, српски филолози су почели да се интензивно баве записивањем и скупљањем народног стваралаштва. Збирке српске народне поезије, које је сакупио Вук Стефановић Караџић (1787–1864), објављиване су од 1814. године и изазвале су велико интересовање и високе оцене у Европи. У Немачкој је Јакоб Грим (1785–1863) писао да српска поезија садржи естетске вредности како Истока тако и Запада, и поредио је значај ове поезије са Хомеровим стваралаштвом. Збирке српске поезије су у то време већ биле преведене на главне европске језике. На пример, у Великој Британији је превода српске поезије било тако много да су подстакли моду писања егзотичне поезије уз стилизацију у духу етничког, што се и испољило у већини европских књижевности. Словачки роматичарски песници су такође писали имитирајући српски десетерац. У својој јединој песничкој збирци *Spevy a piesne* (1853), која садржи две обимније епско-лирске поеме *Свејџобож* (*Svätoboj*) и *Маџуш из Тренчина* (*Matúš z Trenčína*), Штур је као форму одабрао управо десетерац и једанаестерац који је преузео из српске народне поезије.

Слика Срба у европским књижевностима се конкретизовала у књижевним ликовима инспирисаним устанком и борбом за слободу српског народа и конкретним историјским личностима изворно опеваним у српским народним песмама и бајкама. Један од главних књижевних ликова српског епског народног стваралаштва, вођа Првог српског устанка (1804) Ђорђе Петровић познатији као Карађорђе, се захваљујући популарности српског националног покрета и епској поезији брзо прославио у Европи. О његовој популарности у Русији сведочи Пушкинова *Песнь о Георгџи Черном* (1835), у Француској га у свом делу помиње Оноре де Балзак. У старијем британском делу Џорџ Кроули (1780–1860) описао је Кара-

⁷ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Presso Alvise Milocco, Venezia 1774.

⁸ Alberto Fortis, *Travels into Dalmatia*, J. Robson, London 1778.

⁹ Михаило Б. Павловић, *Јуџословенске шеме у француској прози*, Институт за књижевност и уметност, Београд 1982, 13.

Ћорђову смрт у балади *Czerni George*. У предговору ове поеме Кроули је приказао Ћорђа као егзотичног оријенталног јунака.

О Карађорђу, српским устанцима и српској кнежевској породици писао је и Људовит Штур у рецензији књиге Карола Пацека *Обреновићи*.¹⁰ У тексту наводи да је Црни Ћорђе започео ослобађање свог народа од турског империјализма а да је ово дело завршио Михаило Обреновић, те су због тога управо њих двојица најзначајније личности у српској историји.¹¹

Срби као јунаци књижевних дела су у европским делима тог времена приказивани као неустрашиви борци против Османлијског царства. Приписиване су им јуначке, чак митске особине, а пошто аутори ових дела углавном нису имали конкретне информације о стварним догађајима, надомештали су њихов недостатак крвавим сценама и тешком симболиком.

У време српског националног покрета – Први српски устанак (1804), Други српски устанак (1815), Невесињска пушка (1847) – у Западној Европи владало је велико интересовање за тзв. Источно питање, односно за национални препород балканских народа. Европљани су са интересовањем пратили отпор који су ови народи пружали Турцима. У то време у европској штампи објављивани су чланци којима се тумачио другачији и компликован Балкан, већ тада доживљаван као врло сложено и конфликтно подручје. Различита тумачења утицала су на формирање трајне слике о Балкану као о области која је сложенија од других европских региона.

Балкан је у књижевним делима тог времена приказиван на два начина. Први је када се Срби приказују као део аутослике (*auto-image*) (а то је слика „праве” Европе – праведне, хришћанске, цивилизоване...), насупрот којој се као снажан контраст приказује егзотични Оријент као Други (другачији, непријатељски, муслимански, нецивилизован итд.). У таквим случајевима Срби и балкански народи приказивани су као јуначки народ, као капија Европске цивилизације и одбрана од притиска и потенцијалне опасности

¹⁰ Ľudovít Štur, *Obrenoviči, kratko načertanie žitia členovah ove kniažeske porodice, sa šest litografiranych obrazah*. U Beču 1852. Slovenské pohľady (SP) III, 1852, č. 14–16 zo 7., 14. a 21. apríla 1852, 112–114, 120–122. a 128–129. Dostupno na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/1#ixzz3Xm87D0dF (преузето: 28. 01. 2018).

¹¹ Даље пише: „За нас Словаке догађај ослобођења Србије врло је значајан и вредан све наше пажње и размишљања и то зато што се из њега види шта све може постићи одрешитост мисли, решеност и истрајност, али и због тога што се овај догађај тиче једног од најзначајнијих племена словенских, који је у животу домаћем, друштвеном и јавном оног чистог словенског највише од свих западних и јужних племена наших сачувао. Уосталом, након свега и то је важно, да се племе српско у временима и кретањима најновијим најсрдачније и најбратскије показало према својој, ни близу њему равној, браћи словачкој...” Исто, 1.

продора „нецивилизације”. Истовремено, и све до данас, настају дела у којима су Срби и Балкан приказани као Други, и тада им се приписују негативне особине (непослушни, својеглави, дивљи, чудни, непоштени, свадљиви, конфликтни, корумпирани итд.) и ова слика у тим делима има функцију контраста аутослици те „праве” уређене и углађене Европе.

Филозофско полазиште Штурове концепције

Штур је 1838. године уписао универзитет у Халеу, који су похађали евангелички интелектуалци и стицали образовање првенствено из теологије, филозофије, историје и лингвистике. Штур се током двогодишњих студија детаљније упознао са Хегеловом и Хердеровом филозофијом. Искористио је подстицаје из ових филозофских концепција. Полазио је од идеје да је песništво „загрљај духа предметношћу”, али овај однос није схватао доследно дијалектички. Сем решавања естетских проблема, придавао је већи значај духовности него предметности. Штур није намеравао да створи сопствену естетску концепцију, већ је настојао да применом поменутих филозофских концепција дефинише основне карактеристике заједничког словенског духа, да подстакне, припреми и мотивише Словене за њихов историјски тренутак, када ће словенски народи постати носиоци напретка.

Немачки песник и филозоф Јохан Готфрид Хердер (1744–1803), ког често називају оцем културног национализма, тврдио је да развој једног народа одређује његов специфичан карактер и дух. Ову законитост Хердер је описао сликовито као точак историје који је стално у покрету. На врху тог точка су пре пар векова били Римљани. Након њиховог пада на ово место доспели су Германи, којима припада и блиска будућност, а које ће након одређеног времена заменити Словени. Пошто је све народе сматрао природним и међусобно независним деловима човечанства, овакво схватање је подстакло развој компаративне методе у хуманистичким наукама. Филозофи и филолози тог времена (на пример Хумболт, Шлегел и Грим) веровали су да је сваки језик дах душе народа, њеног посебног идентитета и индивидуалности. Филолог Јакоб Грим применио је етнолингвистички идентитизам на историју књижевности и по њему је запис о колективној народној имагинацији сачуван у књижевности написаној на народном језику.

Естетска концепција Људовита Штура заснивала се такође и на филозофији немачког класичног филозофа Џорџа Вилхелма Фридриха Хегела (1770–1831), који је Словене сматрао најмлађом граном индоевропских народа. Сматрао је да постепено долази до

промене доминације националних целина, које у одређеном периоду утичу на правац развоја филозофске мисли. Према овој идеји народи неће трајно сачувати приоритетан положај, него је време њиховог успона привремено, тако да сваки народ има свој успон, зенит и пад. Још једном се Штур у свом теоријском делу „послужио” Хегелом. Уз помоћ његове дијалектичке теорије дела и целине теоријски је разрешио „проблем” односа, односно колизију, између јединства словенства (идеја словенске узајамности Јана Колара) и посебности словачког националног идентитета. По Хегеловој методи тока историје не постоје „вечне” истине, него се људска спознаја мења из поколења у поколење, тако да ниједан начин мишљања није исправан једном и заувек, али јесте исправан у тренутку свог настанка. Тако према Хегелу свако доба доноси тезу или антитезу из којих ће проистећи синтеза. Ако применимо Хегелову дијалектику на Штурове идеје, морамо се сложити да су оне биле исправне у тренутку настанка, али са аспекта касније филозофско-естетске спознаје овакви погледи и интерпретације сматра се нефункционалном.

Тумачење објективних сила, које помиње у анализи словенског песништва у делу *О народном њесмама...*, Штур је такође преузео од Хегела. Објективним силама сматра породицу и државу. За Хегела, слично као и за Штура, појединац није центар посматрања, него се посматра као неодвојиви део друштва. Овакво схватање одразило се на Штурову критику индивидуалистичке романтичке књижевности, у којој аутори јунацима допуштају да се понашају према личном нахођењу, што је по Штуру недопустиво. Он сматра да је исправно поступати у складу са „разумом” и „светским духом”, односно оним што настаје као склад између људи.

Надовезивање на идеју словенске узајамности

Зачеци идеје словенске узајамности сежу у 17. и 18. век када су почеле да се формирају идеје о заједничком словенском етничком центру. Идеја словенске узајамности Јана Колара је прва целовита концепција и конкретни програм ове идеје, а према њој се Словени поимају као једна етничко-културна целина која живи у 15 земаља и броји 50 милиона људи (податак из 1822. године). Према овој концепцији Словени се деле на четири основна племена са сопственим језицима: руски, пољски, илирски и чехословачки. Колар је веровао да ће се разлике између ових племена смањивати и временом ће настати целовит и јединствен народ. Визија постепеног приближавања словенских племена била је разлог његовом супротстављању Штуровим залагањима да се кодификује словачки књижевни језик, пошто је сматрао да управо ово води ка даљем

уситњавању Словена. Колар је ове идеје обрадио у епопеји *Slávy Dcéra*¹², а касније их је делимично кориговао у расправи *О књижевной узајамности између различних племена и наречија славјанског народа*¹³, која је изашла на немачком језику и на осталим словенским језицима и прославила аутора међу Словенима. Упркос томе Штур Колара по овом питању није доживљавао као свог противника. „Штур је схватао своју нову концепцију као даље развијање Коларове идеје словенске узајамности.”¹⁴

Идеја словенске узајамности, коју је у свом песничком делу уметнички обрадио Јан Холи (1785–1849), имала је научну потпору у славистици, пре свега делу Павела Јозефа Шафарика (1795–1861) и филозофији у већ поменутој Хердеровој концепцији. Идеја словенске узајамности је у том периоду код Словена имала мотивациону функцију, јер је наглашавала бројност, географску распрострањеност, славу прошлост, богату културну традицију, мисију Тирила и Методија у Великој Моравској у 9. веку и почетке писмености. Ова идеја је тридесетих година 19. века поново оживела као реакција на јачање мађарских и немачких претензија, на законе Угарског сабора (1832–1836), на револуционарне импулсе из Европе – Француска Јулска револуција (1830) и пољски устанак (1830–1831) – и на међународно јачање Русије. Подстицала је словачко национално самопоуздање и имала је политичку и идеолошку димензију.

Штуров однос са Србима

Четрдесетих година 19. века идеја словенске узајамности доживела је бројне трансформације. По Кмећу је она у Хрватској инклинирала ка аустрославизму или ка монархизму, а код Срба (након објављивања Гарашаниновог „Начертанија”) Матица српска залагала се у корист српског народа. Након усвајања закона о мађарском службеном језику, Словени који су живели у Аустроугарској морали су да јасније дефинишу свој језик и народ. „Београдски кругови су тада (1844) активнију словенску политику свог ‘Начертанија’ усмерили на Словаке и узели су под заштиту главну личност Људовита Штура.”¹⁵

¹² *Slávy Dcera*. Lyricko-epická báseň w pěti zpěwch od Jana Kollára (W Pešti, tiskem Trattnera a Károlího, 1832).

¹³ Јован Коллар, *О књижевној узајамности између различних племена и наречија славјанског народа*. На српски језик превео Димитрије Теодоровић. У Београду. Печатано у Књаж. Срб. Књигопечатни, 1845.

¹⁴ PhDr. Vladimír Matula, Dr.Sc. *Ludovít Štúr a myšlienka slovanskej vzájomnosti*. Доступно на: www.stur.sk (преузето: 19. 01. 2018).

¹⁵ J. Кмећ, нав. дело, 334. О поверењу које су Срби имали према Штуру говори и чињеница да је био именован за опуномоћеника Матице српске

Однос између Срба и Словака у том периоду обележили су политички интереси, тако да је и подршка Људовиту Штуру била више политичког него научног карактера (пошто је Штур своје главно дело написао тек касније).¹⁶

Пријатељство са Михаилом Обреновићем

Случај нестале посвете:

„Његовој кнежевској Светости Михаилу Обреновићу, сину народа нашег мишљу и делом, са дубоким поштовањем посвећује писац”, гласи посвета на почетку дела *О народним њесмама и бајкама њлемена Словенских*, која је из српског издања избачена. Ова посвета, која се не завршава на овој реченици, него је реч о тексту на целој страници у ком се Штур похвално и пријатељски обраћа Михаилу Обреновићу, у српском (једином) издању из 1857. године није објављена, нити се у предговору Јована Бошковића помиње. С обзиром на то да је до сада српском читаоцу ова чињеница била непозната, а сматрамо је важном, наводимо текст посвете у целости:

Ваша Светлости!

Полазећи на поље песништва нашег простонародног, које се протеже широким и далеким земљама сваколикних племена наших словенских, пошао сам тамо, макар и несвесно са Ваше стране, и са Вама, и походио сам у племенитој пратњи Вашој читаво то поље прешироко. И Вама сигурно, како истинито уста зборе, особито лежи на души песма словенска, а „тешко вама свугде без својега”. Забављајући се на том пољу цветном, и као некада у детињству на ливадама чистог поља забрављајући читав свет, умирујући се погледом на цвећу чаробне лепоте, често сам помислио како би сваки од њих блажио и тешио и Вашу душу. И зато враћајући се с путоштва мога, на ком су ме облетали духови очева и несвесно су ми се придружили и духови људи, што широким пољем словенским са многоструком утехом већ јесу ходили: Шафариков, Ханков, Шевиров, Бојанског, Челаковског, Вуков, Залеског и других, обавештавам Вас у племенитој пратњи Вашој и на знање Вам предајем пређени пут мој, да мило ли Вам буде, пођете и сами на поље то и

(9. новембра 1844), када је њено власништво постала братиславска Српска читаоница, а такође и Штурово именовање за члана београдског Друштва српске писмености (7. августа 1844).

¹⁶ Занимљиво је да су за словачку устаничку војску и револуцију новчана средства дала оба противничка српска кнеза, и Александар Карађорђевић из Београда и Михаило Обреновић из егзила.

нацрпите тамо утехе какву не пружа живот други. Свиди ли Вам се и нађе ли у њој дух Ваш утехе љубазне, у шта не сумњам, биће ми ово за путешствије моје пређено награда dostatna.

А нагони ме да Вама посветим дело моје и то што осећања, која облеће рад песма словенска, буде и душу Вашу и да дела која слави и о Вама сведоче.

Мало имам за Вас речи, али срдачних; штуром говору ал' делању и Ви сте ради.

Вашој Светости поштивалац најсрдачнији, писац.

У Модри, у словачком крају.

У јулу 1852. године.¹⁷

Посвета није била само израз учтивости према мецени. Њен значај на овом месту надраста личну димензију и има симболичко значење. Штур је овим кратким текстом одао признање Србима и потврдио значај њихове конкретне подршке, материјалне али и моралне, и њен циљ је био да мотивише Словаке српским примером борбе за слободу и националну самосталност. Услед политичко-историјских прилика, пошто име Обреновића није било у том тренутку подобно у Србији, управо је овај израз захвалности у српском језичком и културном контексту остао сакривен.

Један од разлога Штурове посвете била је финансијска помоћ коју је кнез Михаило пружао словачком народном покрету током револуционарне 1848. године, када је сумом 10.000 дуката подржао устанак, и друга финансијска подршка Штуровом научном делу у периоду после револуције.¹⁸ Упознали су се тридесетих година 19. века за време Штуровог деловања на Евангеличком лицеју у Братислави, где је кнез боравио у егзилу услед немирних прилика у сопственој земљи. У то време га је приватно учио историју и дипломатију.¹⁹ Касније, четрдесетих година, када је кнез још увек живео у изгнанству, Штур је боравио у бањи у Рогашкој Слатини (Словенија) и упознавао га са активностима словачке револуционарне омладине. Кнез Михаило Обреновић је ове активности отво-

---

¹⁷ Ľudovít Štur, *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských* (дигитални примерак), Zlatý fond denníka SME, 2010, 19. Дигитално издање доступно на: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/180/Stur_O-narodnych-povestiach-a-piesnach-plemien-slovanskych/bibliografia#ixzz54twjR9kC (преузето: 22. 01. 2018). Са словачког превела Зденка Валент Белић.

¹⁸ „Штур је био стипендиста кнеза Михаила Обреновића исто као и Вук, Даничић, Светозар Милетић и Бранко Радичевић”, Ј. Кмећ, нав. дело, 347.

¹⁹ Samuel Jovankovič, „Knieža Michailo Obrenović – priateľ Slovákov” (v rukopise). Текст је био изложен на међународном дуборезачком семинару поводом 160. јубилеја сусрета кнеза Михаила Обреновића и Људовита Штура у месту Иванка на Дунаву, дана 07. 07. 2015.

рено подржавао, вероватно и због тога што је од младости имао близак однос према Словацима.²⁰ О доживотном трајању овог пријатељског односа сведочи и њихов последњи тајни сусрет који се догодио у месту Иванка на Дунаву на имању кнеза Михаила, само пар дана пре кобне Штурове повреде и смрти.²¹

Михаила Обреновића, као и остале чланове кнежевске породице, Штур је приказао као отелотворење најплеменитијих словенских особина. Колико је високо мишљење Штур имао о овом српском владару сазнајемо из поменуте рецензије књиге *Обреновићи*, објављене у часопису *Словачки њоџледи*.²² „Најпре је Србин, затим Југословен, а поврх тога Словен у најширем смислу. Многим путовањима, учењем и искуством знање се његово јако проширило а прогоном судбине мужевнији је постао његов дух.”²³

Слика Срба код Штура – између аутиослике и хетерослике

Генерализација или приписивање општих и трајних карактеристика на основу парцијалних особина или према функцији у тексту старо је колико и људско размишљање. Половином 19. века народ се схватао као целина која има посебан идентитет и карактер, док је култура била збир специфичних знакова које примарно

²⁰ Словак др Карол Пацек је био дворски и лични лекар и човек од поверења породице Обреновић. Када је Михаилов отац Милош био принуђен да напусти Србију, пошао је заједно са њим у егзил. По повратку у Србију више се није бавио медицином, постао је саветник кнеза Михаила. Карол Пацек је под иницијалима Д. К. П. 1852. године објавио књигу *Обреновићи : крајко начертаније жиџија чланова ове књажске шћородице : са шест литографираних образа*. Људовит Штур је објавио рецензију ове књиге у часопису *Словачки њоџледи* неколико месеци након њеног објављивања. Други значајан Словак уз раме Михаила Обреновића био је и др Јанко Шафарик.

²¹ Последњи тајни сусрет Људовита Штура и српског кнеза у егзилу Михаила Обреновића догодио се 17. децембра 1855. године у замку у месту Иванка на Дунаву. О овом сусрету сачувале су се само успомене модранског дуборесца Данијела Лачног, који је пратио Људовита Штура на овај тајни сусрет. Већ кроз неколико дана, 22. децембра, Људовит Штур се тешко повредио у лову и 12. јануара 1856. од последица рањавања преминуо.

²² Истинољубив је, праведан, милосрдан, држи до своје речи, непријатељима својим и најгорима спреман да опрости, ако само народу добро желе и делом му добро чине. Никада ствар не пренагли, ни у чему није претеран и на први поглед не заинтересује људе за себе, али ко га дуже зна, предаје му се са поверењем безграничним. Народ и завичај свој љуби више од свега, скрушено је побожан а цркви својој непоколебљиво одан, при чему се често од њега чује „брат је мио, ма које вере био”.

²³ Ľudovít Štur, *Obrenovići, kratko načertanie žitia članovah ove kniažeske porodice, sa šest litografiranych obrazah*. U Beču 1852. Slovenské pohľady (SP) III, 1852, č. 14–16 zo 7., 14. a 21. apríla 1852, 112–114, 120–122. a 128–129. Доступно на: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/1#ixzz3Xm87D0dF (преузето: 28. 01. 2018).

детерминишту нацију. Ако су се у то време у текстовима из области хуманистичких наука јављали стереотипи, коришћени су као интерпретативна алатка којом се тумачи, а не као појава која се објашњава.²⁴

Слика Срба код Штура се јавља на два начина. Под утицајем идеје свесловенске узајамности Словене, а тиме и Србе, приказује као један народ и у том случају је у питању аутослика (*autoimage*), приказана као контраст Другом са којим га директно у тексту конфронтира (махом германском, мађарском или турском) – тада пише о нама Словенима о и нашем словенском духу. У другим случајевима, када говори о Србима као посебном народу који има своје специфичности у поређењу са Словацима, у питању је хетерослика (*heteroimage*). У оба случаја се ради о стереотипу.

Штур је књижевно дело схватао у вези са његовом ангажованом друштвеном функцијом и сматрао је да ликови (не само Срби) у делу нужно морају бити тако приказани да испуњавају мотивациону функцију. Слика Срба у Штуровом делу преузета је из српске народне књижевне традиције (где је настала као аутослика) и он о њима пише као о отелотворењу најчистијег словенског духа и најплеменитијих врлина.

Када је говорио о Србима као словенском племену, приписивао им је ове особине: меланхолични, контемплативни (што потиче од природног незадовољства светом), тужни, благи, осећајни, религиозни (хришћанска вероисповест), природно проницљиви, породични, високих етичких вредности, гостољубиви, мирољубиви, мирни, распевани, танкоћутни, поштују родитеље, браћу и сестре и старије чланове друштва, праведни, према слабијима (поготово слепима) емпатични... Особине које Штур детектује код Срба спадају у позитивне и афирмативне. Негативне особине је поменуо само у једној реченици:

Я овде не обожавамъ Славене, знајући добро, да се и противне раднѣ налази како у нижемъ животу тако и у историји нѣиховой; али то є карактеръ нашега народа, што премда раздражености своіой и до крайности дотера, опетъ у коначной одлуци победи наново боля страна духа нѣговогъ.²⁵

²⁴ *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, Manfred Beller and Joep Leerssen (Eds.), Rodopi, Amsterdam – New York 2007.

²⁵ Људовит Штур, *Людевиѣа Шѣура Књиѣа о народнимъ ѣсмама и ѣриповейѣкама славенскимъ*. Съ чешкога превео Јованъ Бошковиѣ. У Новомъ Саду, у печатни Д-ра Данија Медаковиѣа, 1857, 173. Доступно на: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/3993> (преузето: 07. 02. 2018), 23–24: „Ја овде не обожавам Славене, знајући добро да се и противне радње налазе како у нижем

Значајни део публикације (преко двадесет страница) посветио је лику Марка Краљевића. О њему пише:

Кралџвић Марко свршуе свуда, где годъ затреба, юначке чинове, и онъ е тако силанъ, да му готово не може одолети.²⁶

Простор који је посветио лику Марка Краљевића одраз је Штурове концепције песништва. По Штуровом схватању словенско песништво јесте врхунац светске уметности, а српска поезија врхунац словенске, тако да на сам врх те вредносне пирамиде ставља управо песме о Марку Краљевићу, који је у народним песмама приказан као лик изузетне физичке и духовне снаге, који има и друге врлине (скромност и толерантност, неустрашивост, несавладивост, праведност итд).²⁷

Штур није сумњао у словенску узајамност, мада је био свестан да говори о јединственом духу а разним народима. Уместо да доведе у питање своју тезу, ову логичку противречност решио је тако што је уметничку расцепканост међу Словенима објашњавао као последицу тога што код Словена до сада није било неког „свесловенског догађаја, али када се такви догађаји појаве... биће и у песмама опевани, мада не у простонародним, него вероватно у уметничким”.²⁸

Хетерослику Срба код Штура налазимо у рецензији књиге *Обреновићи, крајко начерјаније жиџија чланова кнежевске йородице са шест љиџографийаних слика*. Пише у њој о конкретним

животу, тако и у историји њиховој; али то је карактер нашег народа, што према раздражености својој и до крајности дотера, опет у коначној одлуци победи поново боља страна духа његовог.”

²⁶ Исто, 138: „Краљевић Марко изврши свуда, где год затреба, јуачка дела и он је тако силан, да је готово несавладив.”

²⁷ Исто, 148: „Марко Кралџвић као што га описују србске песме, ест љунакъ по души и вољи народа, као да му е изъ ока пао. Нагао и у наглости готовъ на преналџиџ, али свагдеа приступанъ љубавномъ договору, кои му особито майка њџгова често чини; јуначки одважанъ и непоколебљвџ, притомъ скроманъ, некористољубив, покоран, правичан, после преступака онај ко и се кае, онъ е узоръ свега јунаштва славенскога, кое се у нечемъ јошъ треба да усаврши. А главниџ знакъ њџговога славенскога духа ецтџ, да што годъ ради, ради се свешџу дужности, куда га пакъ сама њџгва прирођена наколоност не одолетно вуче.” („Марко Краљевић, као што га описују српске песме, јунак је по души и вољи народа, као да му је из ока испао. Нагао и у наглости спреман да пренагли, али увек отворен према мирољубивом договору, који му особито мајка његова често чини; јуначки одважан и непоколебљив, притом скроман, некористољубив, покоран, правичан, после преступа онај који се каје, он је узор свег јунаштва славенског, које се у нечем још треба усавршити. Главни знак његовог словенског духа јесте то, да што год радио, ради се свешћу дужности, куда га сама његова урођена наколоност неопоколебљиво вуче.”)

²⁸ Marcela Bednářová, *Stúrova filozofia estetiky v jeho spise. O národných piesňach a povestiach plemien slovanských*. Доступно на: <http://www.stur.sk/pripevky/filozofia.htm> (преузето: 18. 01. 2018).

историјским личностима, сматрајући их типичним представницима и оличењем племенитих врлина:

Најновија историја народа српског слично се врти око двојице значајних људи, Црног Ђорђа и Милоша Обреновића, од којих је онај започео дело ослобађања народа свог из огавног турског четворовековног јарма а овај га је извео и довршио.²⁹

О њима пише афирмативно као о људима које одликује одважност, који ни у чему не посустају, у неприликама остају хладнокрвни, у опасности задивљујуће приборани.³⁰

О Михаилу Обреновићу писао је овако:

По опису је високог стаса, витак, ока врло лепог, оштрог а притом кротког, говор његов је пре промишљен него хитар. Мада је врло богат, није му пак стало до раскоши, песма и вежба тела му је драга забава. Познаје и говори многе језике, од словенских српски и руски а од страних скоро све образовне сем енглеског.³¹

Једина женска личност о којој је писао у овом тексту, била је Љубица Обреновић, Милошева супруга. Слично као и остали, приказана је као оличење врлина.³²

---

²⁹ Ludovít Štur, *Obrenovići, kratko načertanie žitia članovah ove kniažeske porodice, sa šest litografiranych obrazah*. U Beču 1852. Slovenské pohľady (SP) III, 1852, č. 14–16 zo 7., 14. a 21. apríla 1852, 112–114, 120–122. a 128–129.

³⁰ Исто, 4. О Милошу Обреновићу наводи: „Не само да се Милош одликовао у борбама одважношћу и смелошћу, него и свим тим особинама које имају људи виши, који чине велике ствари. При предузимању има Милош обазривост и одлучност, брз преглед, промишљену наглост у чињењу, тамо где је требало, бивао је стрпљив и миран, негде другде пак непоколебљив и строг. А при свему била му је својствена и виталност духа, којом је успавале и под теретом већ клониле народне масе умео да запали и на дела нова покрене.” Физички изглед Милоша Обреновића је описао речима: „Прилика Милошева је... средња, мишићава, лице израза јаког и мудрог, погледа оштрог, он сам прича пре хитрије него промишљено, врло је активан, у јелу и пићу умерен, у осталом жустар, али њега брзо бес прође, а како је код беса, тако је и за наклоношћу несталан” (са словачког пре-вела Зденка Валент Белић).

³¹ Исто, 5.

³² Исто, 7: „Била је Љубица средњег стаса, лепа, предузимљива, врло разумна, добра, штедљива, побожна и простодушна. Када је желела, умела би да покаже ко је, али је знала и да љубазност срца придобије. Имала је редак дар да говори лепо, добро, кратко и уверљиво. Супругу је била верна и трудила се да грешке његове поправи, прикрије и одстрани. Према деци својој је као мајка била љубазна а строга, она су је дубоко поштовала али су је се и плашила; као домаћица водила је кућу одлучно и пазила на ред и штедњу; као кнегиња помагала је и неговала убоге, болесне, рањене без разлике у стаљежу и роду; као Српкиња љубила је свој народ и отаџбину и жудела је за њеним ослобађањем, потпаљујући у час бурни одважност клонулих; као хришћанка била је тврде

Штур је слику Срба такође интерпретирао у рецензији дела *Песме Срба*³³, у којој је анализирао немачки превод српске народне поезије *Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj* (Хале, 1825, два тома). У тексту је већу пажњу посветио предговору који је написала Ter. Amal. Louise Jakob, преводилац и приређивач. Интерпретацију у овом тексту бисмо могли да назовемо „сликом слике”, или секундарном интерпретацијом. Штур је о њеној интерпретацији писао као о погрешној³⁴ и критиковао је генерализацију коју је том приликом учинила³⁵, али се његова интерпретација такође креће у интенцијама исте филозофије, као и тумачење немачке ауторке (о којој сазнајемо посредно из Штуровог текста), пошто није упоређивао изоморфне појаве (књижевно дело – књижевно дело), него хетерогене појаве (књижевно дело – социјална стварност) и то тумачене кроз призму личних афинитета и културолошких разлика.³⁶ Као контрастна хетерослика у истом тексту приказује слику Германа (набрајајући негативне примере кроз историју). У тексту се критички изразио и о покрету за права жена, што је такође одраз духа времена и ондашњих уврежених схватања.

Слику Срба можемо посматрати и у Штуровом песничком делу, пре свега у двама песмама посвећеним Србима Теодору Павловићу и Сави Текелији, које је написао за алманах *City vďečnosti mladych synu Slovenska* (1837), као и у историјско-филозофском делу *Словенсїво и свейї будућносїи* (*Das Slawenthum und die Welt*

вере, неговала је строге обреде и наређења цркве своје и подносила је несреће покорним и стрпљивим духом” (са словачког превела Зденка Валент Белић).

³³ Květy VI, 1839, Pril., str. 53–54, s nadpisom *Pisně Srbů* a s podpisom na konci: *L'udevít Š.*... České znenie článku je pretlačené v knihe L. Štúr, *K přátelům, k bratrům*, 83–87.

³⁴ „На челу првог свеска је кратак преглед историје српске, у којој су ново многа погрешна нагађања о Србима и уопште о Словенима.” Ludevít Štur, *Piesne Srbov*. Доступно на: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/2, 1.

³⁵ „Напокон не поричемо да није било једног или два примера таквог распусног понашања код племена словенских, али их истицати и одатле на владаре свих словена као прстом показивати, крвожедност и ко зна шта друго им приписивати, остаће заувек подлост” (са словачког превела Зденка Валент Белић). Исто, 2.

³⁶ „Оптужују се овде владари српски због неограничене власти над својим народом, што је код народа словенских тобоже уопште уобичајено било (!); даље се верска дела владара српских, као градња храмова, манастира, даривање имањима итд., приписују набујалим и необузданим њиховим страстима, које након почињених неправди сада у овим делима верским утеху траже. Убиства су наводно највише деловала на градњу оваквих грађевина која служе у верске сврхе” (са словачког превела Зденка Валент Белић). L. Štur, *Obrenovići...* Доступно на: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/1#ixzz3Xm87D0dF (преузето: 31. 01. 2018), 1.

der Zukunft), које је његов политички тестамент. У овом тексту Штур Словенима приписује врло високе етичке, духовне и културне вредности. Међутим, ни у овом делу, као ни у свом теоријском делу посвећеном идеји словенске узајамности и њоме подстакнуте практичне политичке активности, није намеравао да уздиже Словене на штету осталих народа, него му је било стало до националног препорода, до адекватног интегрисања њиховог духовног и културног доприноса.

Слика једног народа приказана у књижевном делу може али не мора бити одраз стварности, нити је предмет нашег проучавања да утврђујемо њену истинитост, али без обзира на то каква је та слика у односу према реалности, наш је задатак да проучавамо какву функцију врши одређена слика у књижевном делу. У неким каснијим епохама слика Срба настала у друштвеној, пре свега медијској сфери, уселиће се у виду негативног стереотипа и у књижевна дела. У овом случају сматрамо да се ради о супротном правцу утицаја, те да је слика изворно настала као аутослика у народној поезији, коју је Штур преузео као такву, без трансформације или давања јој другачије визууре, а онда је књижевна слика утицала на друштвено имагинарно у словачком језичком и културном контексту.

Слику Срба коју је Штур изворно преузео из српског епског стваралаштва и пренео је у словачку књижевност не само да су након њега преузимали остали романтичарски писци него је њен ехо трајао у контексту ове књижевности чак и онда када је прошао период романтизма и када су на књижевни сцену ступиле друге поетике.

С обзиром на помоћ коју су Срби пружили словачком народу у датом историјски пресудном конститутивном тренутку, „споменик” у виду слике идеализованог јунака најплеменитијих врлина одраз је Штурове захвалности за ову помоћ и узор.

Зденка Д. Валент Белић
Универзитет Коменског у Братислави
Филозофски факултет
Докторске студије на Катедри естетике
zdenkavb@gmail.com